

MEDEDELINGEN DER KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, AFD. LETTERKUNDE
NIEUWE REEKS — DEEL 32 — No. 6

BEKENTENIS EN FOLTERING IN HET FRANKISCH RECHT

F. L. GANSHOF

N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERS MAATSCHAPPIJ
AMSTERDAM — 1969

UITGESPROKEN IN DE VERGADERING VAN
12 MEI 1969

Sedert enkele jaren, heb ik me toegelegd op een nieuwe studie van het bewijs in het Frankisch recht. Ik heb achtereenvolgens bestudeerd: de bewijsmiddelen van de klassieke Frankische rechtspleging — d.z. de reinigingseed en de eenzijdige of tweezijdige godsoordelen — en insgelijks het getuigenbewijs, het geschreven bewijs en het onderzoek¹⁾. Daarna heb ik mijn aandacht gevestigd op een in de vroeg Karolingische tijd ingevoerd tweezijdig godsoordeel, dat ietwat minder dan een eeuw in gebruik is gebleven, nl. het *iudicium crucis* of de kruisproef²⁾. Eindelijk heb ik gepoogd de kenmerken eigen aan de bewijslevering in geval van betrapping op heterdaad te bepalen en te begrijpen³⁾. Opdat de bereikte resultaten een enigszins afgerond geheel zouden vormen, dienen nog de bekentenis en de foltering in deze studie betrokken te worden. Zulks zal ik nu pogen te doen.

Om te vermijden dat mijn onderzoek er al te schematisch zou uitzien, heb ik zijn elementen rondom twee teksten gegroepeerd.

I.

De eerste tekst stelt ons in tegenwoordigheid van een bewijsmiddel dat in gebruik was in het Frankisch recht, in de andere Germaanse rechten die in het *Regnum Francorum* van toepassing waren, in het Romeins recht en in de rechtsbeschikkingen die van de Frankische koningen onder de vorm van *capitularia* uitgingen. Dit bewijsmiddel was de bekentenis.

Deze tekst is een naar aanleiding van een uitgesproken vonnis opgestelde *notitia*, wellicht ontstaan tijdens de eerste jaren van de regering van Karel de Grote. Zij was echter door het wegnemen van haar konkrete elementen tot de staat van formule herleid geworden en als dusdanig ingelast in een formulierboek voor praktizijnen. Bedoeld formulierboek werd tijdens de XIXe eeuw ontdekt door de duitse rechtshistoricus Johannes Merkel en naar hem *Formulae Salicae Merkelianae* genoemd. De akten die het bevat schijnen

---

¹⁾ *La preuve dans le droit franc*, in „La Preuve”, II, Brussel, 1965 (Recueils de la Société Jean Bodin, XVII).

²⁾ *Het „iudicium crucis” in het Frankisch recht*, in „Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, XXV, 1963. 5. — *L'„épreuve de la croix” dans le droit de la monarchie franque*, in „Studi e materiali di storia delle religioni”, 1967, (1 e 2).

³⁾ *Note sur la preuve dans la procédure en cas de flagrant délit en droit franc*, in „Miscellanea mediaevalia in memoriam Jan Frederik Niermeyer”, Groningen, 1967.

inderdaad uit het noorden van Gallië afkomstig te zijn en juridisch op Frankisch recht te berusten ⁴⁾.

NOTITIA DE HOMICIDIO.

Formulae Salicae Merkelianae, n° 38.

Zeumer, *Formulae*, blz. 256.

Cum resedisset inlustris vir ille comis mallo illo una cum pluris bonis hominibus, quae ibidem aderant, in eorum presentia ibique veniens homo aliquis nomine ille homine aliquo nomine illo visus fuit interpellasset. Repetebat adversus eum, dum diceret eo quod servum suum nomine illo in via adsalisset et per suam fortiam eum interfecisset; sed ipse ille presens aderat. Interrogatum ei fuit ab ipsis viris quid contra hoc dicere vellebat, si sic erat veritas, an non; sed ipse in presente hac causa nullatenus potebat denegare, sed sic in presente professus vel probatus apparuit. Dum taliter agitur . . .

Ik vertaal: „Toen de beroemde man N., graaf, in de *mallus* O. ten gerechte zetelde, te zamen met talrijke vroede lieden, die aldaar aanwezig waren, verscheen aldaar in hun aanwezigheid een man genaamd P., die een man genaamd R. aankloeg. Hij kloeg hem aan, verklaarde dat hij zijn slaaf bij name S. op straat had aangevallen en met gebruik van geweld, hem had gedood. De beklagde was aanwezig. Er werd hem door de leden van de rechtbank gevraagd wat hij op deze klacht zou willen verklaren, of zij de waarheid was of niet. Maar hij, die aanwezig was, kon geenszins deze aanklacht ontkennen en aldus stond hij daar aanwezig, hebbende bekend (*professus*) en zijnde aldus overtuigd (*probatus*) van zijn misdaad. Aangezien de zaak zich aldus voordeed . . .”.

De formule eindigt in het midden van een volzin. Steunende op een analoog geval ⁵⁾, mag men aanvaarden dat in de nog niet omwerkte *notitia* deze halve volzin werd gevolgd door een veroordeling van de beklagde tot het zich ertoe verbinden de wettelijke *compositio* te betalen, met levering van genoegzame zekerheid.

De bekentenis was een beslissend bewijsmiddel: wie bekende,

⁴⁾ H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I², Leipzig, 1906, blz. 583-584. R. Buchner, *Die Rechtsquellen*, in Wattenbach-Levison, „Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger“, Weimar, 1953, blz. 53. De verzameling werd uitgegeven door K. Zeumer, *Formulae Merovingici et Karolini Aevi*, MG., in-4°, blz. 239 & v.

⁵⁾ *Formulae Salicae Merkelianae*, nr. 29, blz. 252 en „a contrario“, nr. 28, *ibid.*

verloor het geding. Men ontmoet de bekentenis in teksten uit de Merovingische en uit de Karolingische tijd, en zowel voor de *mallus* — d.i. de gewone rechtbank van het graafschap — zoals in onze tekst, als voor de rechtbank van de Palts en voor de gerechtszittingen van de *missi dominici*. Gebruik werd er van gemaakt in zaken die wij heden voor strafzaken houden, maar ook in zaken die de stand der personen of de grondeigendom betroffen; men weet dat dergelijke zaken, die heden voor burgerlijk worden gehouden, toen nog in het Frankisch recht een strafrechtelijk karakter vertoonden.

In talrijke gevallen werd de bekentenis van de beklagde verkregen op de wijze die in onze tekst beschreven wordt: na de door de klager met gebruik van geijkte termen, onder woorden gebrachte klacht, werd door de rechtbank aan de beklagde gevraagd wat hij te antwoorden had; het antwoord luidde dat hij niet kon ontkennen en bijgevolg dat hij bekende. Van deze bekentenis *in limine litis*, van deze „onmiddellijke bekentenis” worden hier in voetnotas een reeks voorbeelden gegeven: formules ⁶⁾ en oorkonden ⁷⁾ uit de VIIIe en de IXe eeuw.

In andere gevallen deed zich de bekentenis later voor, d.i. tijdens de loop van het proces. Hier ook, een paar voorbeelden. De beklagde kon zich beroepen op een geschrift, maar wanneer de rechtbank

⁶⁾ *Formulae Turonenses* (Romeins en Frankisch recht; eerste helft VIIIe eeuw), nr. 32, *mallus*, schaking: Zeumer, blz. 154. *Formulae Salicae Bignonianae* (Frankisch recht; wellicht begin van Karel de Grote's regering), nr. 7 (= *Form. Merkel.*, nr. 32), *mallus*, persoonlijk statuut; nr. 8 (*Form. Merkel.*, nr. 39), *mallus*, doding; nr. 9, id.; nr. 14, *mallus*, schending van bewaargeving; nr. 27, *mallus*, diefstal met braak: Zeumer, blz. 230–231, 233, 237–238. *Formulae Salicae Merkelianae* (zie blz. 3–4), nr. 27, *mallus*, grondeigendom; nr. 29, id.; nr. 38, *mallus*, doding: Zeumer, blz. 251–252, 256. *Cartae Senonicae* (Romeins en Frankisch recht; derde vierde VIIIe eeuw), nr. 11, *mallus*, doding; nr. 20, *mallus*, persoonlijk statuut; nr. 51, *mallus*, doding: Zeumer, blz. 189, 194, 207. *Formulae Salicae Lindembrogianae* (Frankisch recht; einde IXe eeuw), nr. 19, *mallus*, doding; Zeumer, blz. 280–281. *Formulae Senonenses recentiores* (regering van Lodewijk de Vrome), nr. 4, terechtzitting van *missi*, persoonlijk statuut; nr. 7, id., grondeigendom: Zeumer, blz. 213–214. *Formularum Codicis S. Emmerami Fragmenta* (Beiers recht; wellicht tussen 817 en 840), nrs. 1 en 2, *mallus*, persoonlijk statuut; Zeumer, blz. 463.

⁷⁾ E. Mühlbacher, *Diplomata Karolinorum*, MG. in-4°, I, nr. 204 (a° 806), rechtbank van de Palts van Karel de Grote, grondeigendom. M. Thévenin, *Textes relatifs aux institutions privées & publiques aux époques mérovingienne & carolingienne*, Parijs, 1887, nr. 96 (omtrent 863), *mallus*, te Vienne, grondeigendom en daden van roverij (bekentenis betr. twee voorwerpen van de klacht; intrekking van de klacht, wat het derde voorwerp betreft). G. Tessier, *Recueil des actes de Charles II le Chauve*, II, Parijs, 1952, nr. 314 (a° 868; I, diploma; II. *notitia*: de beklagde *professus est quod*), rechtbank van de Palts in *Francia Occidentalis*, persoonlijk statuut. P. F. Kehr, *Diplomata Regum Germaniae e Stirpe Karolinorum*, MG. in-4°, I. *Ludwig der Deutsche*, nr. 131 (a° 870), rechtbank van de Palts in *Francia Orientalis*, grondeigendom (al worden de termen *inquisivimus ab eo* de gebruikt, van een onderzoek is er géén spraak).

hem verzocht dit geschrift voor te leggen moest hij verklaren dit niet te kunnen doen en bijgevolg bekende hij ⁸⁾). Integendeel kon het gebeuren dat op de klacht, de beklaaide antwoordde met een geschrift voor te leggen en dat de klager daarop bekende onrechtmatig aangeklaagd te hebben ⁹⁾). In menig geval was het de klager die tot staving van zijn klacht, een geschrift voorlegde; aangezien, met uitzondering van de koninklijke oorkonde, een geschrift nooit volledig bewijs opleverde ¹⁰⁾, werd aan de beklaaide gevraagd wat hij kon tegenwerpen: vaak was het antwoord dat hij niets kon tegenwerpen en dat hij bekende ¹¹⁾). Het kon ook zijn dat een der partijen een geschrift inriep en dat zulks tot een tussengeschild werd, de andere partij het opgaf en bekende ¹²⁾). Eindelijk dient erop gewezen dat de bekentenis het gevolg kon zijn van het aanwenden van de foltering: dit aspect van het probleem wordt in het tweede onderdeel van deze studie behandeld.

Het Frankisch strafrecht begunstigde de bekentenis: wat bepaalde misdrijven betreft, werd de schuldige, die *in limine litis* had bekend, minder zwaar gestraft dan degenen die het pas later deden of die moesten overtuigd worden zonder bekend te hebben ¹³⁾.

⁸⁾ P. Lauer en C. Samaran, *Les diplômes originaux des Mérovingiens*, Parijs, 1908, nr. 27, (a° 697), rechtbank van de Palts, van koning Childebert III, grondeigendom.

⁹⁾ *Formulae Turonenses* (Romeins en Frankisch recht; begin Karolingische periode), nr. 41, *mallus*, grondeigendom: Zeumer, blz. 157-158.

¹⁰⁾ De koninklijke (of keizerlijke) oorkonde was het enig geschrift dat volledig bewijs opleverde, zie H. Brunner en C. von Schwerin, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II², München en Leipzig, 1928, blz. 560 en 562 en onze studie over het geschreven bewijs, in *La Preuve*, II (zie boven, n. 1), blz. 87-92.

¹¹⁾ *Formulae Senonenses recentiores* (zie boven n. 6), nr. 6, *mallus*, persoonlijk statuut: Zeumer, blz. 214. E. Mühlbacher, *Diplomata Karolinorum*, I (zie boven n. 7), nr. 1 (a° 752), rechtbank van de Palts van Pipijn III, grondeigendom; nr. 65 (a° 772), rechtbank van de Palts van Karel de Grote, grondeigendom („Eigenkirche”); nr. 110 (a° 775), *ibid.*, grondeigendom.

¹²⁾ Thévenin, *Textes* (naar J. Besly, *Histoire des comtes de Poitou et des ducs de Guyenne*, Parijs, 1647, Preuves, blz. 176), nr. 66 (a° 815), *mallus* te Poitiers, persoonlijk statuut; de beklagden leggen een vrijlatingsoorkonde voor, die de klager verklaart onecht te zijn; de beklagden na verklaard te hebben dat zij de echtheid van de oorkonde zullen bewijzen, bekennen dat zij van een onecht stuk hebben gebruik gemaakt en dat zij lijfeigenen zijn. *Ibid.* (naar Germer-Durand, *Cartulaire du chapitre de l'église cathédrale de Notre-Dame de Nîmes*, Nîmes, 1874, nr. VIII), nr. 114 (a° 898), *mallus* te Nîmes, de klager is Visigoot, de beklaaide Frank; grondeigendom („Eigenkirche”); de klager legt een schenkingsoorkonde voor en laat de dertigjarige verjaring gelden; de beklaaide ontkent en belooft zijn waarborg (*auctor*) in het geding te roepen; wanneer echter de termijn daartoe verlopen is, geeft hij toe géén *scripturas aut ullum iudicium veritatis* te hebben, wat op een bekentenis neerkomt: hij wordt veroordeeld.

¹³⁾ F. Beyerle, *Das Entwicklungsproblem im germanischen Rechtsgang*, Heidelberg, 1915, blz. 206-210.

Bij voorbeeld trof krachtens de Salische wet wie in zijn eigen akker gevonden beesten toebehorend aan een andere, had mishandeld, als straf de betaling van de waarde der mishandelde beesten, indien hij zijn misdrijf bekende; bekende hij niet, maar werd hij overtuigd, dan werd hij veroordeeld tot een boete van 600 denarii, tot terugbetaling van de waarde van de beesten en tot betaling van de schadeloosstelling genoemd *dilatatura*¹⁴). Wie door zijn nalatigheid, aan dergelijke beesten schade had berokkend, diende deze schade terug te betalen indien hij bekende; moest hij integendeel overtuigd worden, dan trof hem een boete van 600 *denarii*, plus de waarde van de gehavende beesten en de *dilatatura*¹⁵).

Het wegnemen van de huid van een gestorven paard toebehorend aan een andere, gaf aanleiding tot terugbetaling van de waarde indien de schuldige bekende; had hij zulks niet gedaan, dan werd hij veroordeeld tot een boete van 1400 *denarii*, tot terugbetaling van de waarde en tot betaling van de *dilatatura*¹⁶). Wanneer een slaaf gestolen had en bekende vooraleer aan de foltering onderworpen te worden, kon de meester de lijfstraf die de slaaf moest treffen afkopen mits betaling van 120 *denarii* aan de bestolene en terugbetaling van het bedrag van de diefstal. Bekende de slaaf slechts tijdens de foltering (bestaande uit 120 slagen), dan mocht de bestolene de slaaf ontmannen, tenzij diens meester 240 *denarii* en de waarde van de diefstal betaalde¹⁷).

Krachtens de zgn. Ripuarische wet, trof een boete van 60 *solidi* wie schuldig was van diefstal op een lijk, indien hij bekende. Moest hij integendeel overtuigd worden, dan diende hij tot een boete van 100 *solidi* en tot betaling van de *dilatatura* veroordeeld te worden¹⁸).

Ook in enkele niet-Frankische Germaanse rechten, die in het Frankisch Rijk krachtens de toen aldaar vigerende regel van de personaliteit van het recht, toegepast werden, treft men een soortgelijke begunstiging van de bekentenis aan. In het Visigotisch

¹⁴) *Pactus Legis Salicae*, IX, 1 (oudste tekst; einde van de regering van Clovis), uitg. K. A. Eckhardt, MG. in-4°, *Legum Nationum Germanicarum*, IV, 1, blz. 46: . . . *quod si fecerit et hoc confessus fuerit . . . in tegenstelling tot . . . si vero confessus non fuerit, et ei fuerit adprobatum . . .* In het eerste geval bewaarde de veroordeelde het gehavend beest. *Dilatatura*: zie Brunner-von Schwerin, II², blz. 809-812.

¹⁵) *P.L.S.*, IX, 4, blz. 48 (Zelfde opmerking als in n. 14 over het gehavend beest).

¹⁶) *P.L.S.* LXV, 1 en 2, blz. 232-233.

¹⁷) *P.L.S.* XL, 1-3 en 4, blz. 145-147.

¹⁸) *Lex Ribuarica*, LV (LIIII), 1, uitg. F. Beyerle en R. Buchner, MG., in-4°, *Legum Nationum Germanicarum*, III, 2, blz. 103: . . . *et interrogatus confessus fuerit . . . in tegenstelling tot . . . Si autem negaverit et postea convictus fuerit . . .*

recht¹⁹⁾ en in het Beiers recht²⁰⁾ werd inderdaad wie zekere misdrijven bekende gepleegd te hebben, minder zwaar gestraft dan wie met gebruik van andere bewijsmiddelen moest overtuigd worden²¹⁾.

Het kon insgelijks gebeuren dat van de bekentenis gebruik werd gemaakt in gefingeerde gedingen die voor doel hadden een fysische persoon of een rechtspersoon met een onbetwistbaar *instrumentum*²²⁾ te voorzien. Dit gefingeerd geding werd door de partijen zelf geënceneerd. Het greep plaats voor de rechtbank van de Palts: een der partijen bekende, op klacht van de andere, dat zij zelf of een van haar rechtsvoorgangers, een bepaald landgoed aan de andere had verkocht of geschonken. De rechtbank sprak een vonnis uit ten gunste van de fiktieve klager; zulks liet toe aan de partij die het goed gekocht of als schenking ontvangen had, een koninklijk diploma te laten opstellen²³⁾. Haar rechten werden aldus voortaan beschermd door het enige geschrift dat volledig bewijs opleverde.

De bekentenis was zeker een bijzonder soepele rechtsfiguur in het zeer komplexe Frankisch bewijsrecht.

II.

De tweede tekst houdt met de foltering verband. Het is een passus uit de beroemde *Decem libri historiarum* van Gregorius, bisschop van Tours. De feiten schijnen zich in of omtrent het jaar 589 voorgedaan te hebben. Aangezien de twee laatste boeken van de *Historiae* wellicht in 590 of zelfs in 591 werden opgesteld, maken

¹⁹⁾ *Lex Visigothorum*, VIII, 4, 14 (Antiqua), uitg. K. Zeumer, *Leges Visigothorum*, MG. in-4°, *Legum Nationum Germanicarum*, I, blz. 335: wie in zijn eigen kudde beesten toebehorend aan een andere heeft opgenomen, het binnen de acht dagen bekent en onder ede verklaart het niet met opzet gedaan te hebben, blijft ongestraft; bekent hij het niet, dan zal hij de dubbele waarde van de beesten moeten terugbetalen.

²⁰⁾ *Lex Baiuvariorum*, IX, 10, uitg. E. von Schwind-E. Heymann, MG. in-4°, *Legum Nationum Germanicarum* V, 2, blz. 376: wie een beest toebehorend aan een andere onopzettelijk doodt en het bekent, moet de waarde ervan terugbetalen. 9, *ibid.*: ontkent hij het beest gedood te hebben en wordt hij er van overtuigd het gedaan te hebben, dan zal hij de straf van de diefstal ondergaan.

²¹⁾ Ook wat deze rechten betreft, heeft F. Beyerle, *loc. cit.*, de begunstigde werking van de bekentenis onderstreept; zie boven, n. 13.

²²⁾ D.i. een geschrift, waarvan als bewijsmiddel gebruik kon gemaakt worden.

²³⁾ Een paar voorbeelden: *Supplementum Marculfi* (omtrent het midden van de VIIIe eeuw), nr. 2, overgegaan naar *Formulae Marculfinae aevi Karolini*, nr. 28 (regering v. Karel de Grote vóór 800), Zeumer, blz. 106-107 en 125: koop. Lauer & Samaran, nr. 20 (a° 691): schenking en *precaria*. *Ibid.*, nr. 25 (a° 695): schenking. *Ibid.*, nr. 29 (a° 703): schenking. *Ibid.*, nr. 30 (a° 709): koop.

wij „in casu” gebruik van een gelijktijdige, goed ingelichte bron²⁴).

GREGORIUS VAN TOURS.
LIBRI HISTORIARUM X.

Uitg. B. KRUSCH en W. LEVISON – MG., in-4°, *Scriptores Rerum Merovingicarum*, I², 1, 1951. Boek IX, C. 38, blz. 458–459.

Cum autem Faileuba regina Childeberthi regis, partu editu mox extincto, egrotaret, adtiggit aures eius sermo, quod quidam vel contra eam vel contra Brunichildem regina agere conarentur. Cumque, confortata ab incommodo, ad regis praesentiam accessisset, omnia tam ei quam matri eius quae audierat reseravit. Verba autem huiuscemodi erant, quod scilicet Septimina, nutrix infantum eius, consilio suadere vellet regi, ut, eiectam matrem coniugemque relictam, aliam sortiretur uxorem et hic cum eodem quaecumque vellent vel actu agerent vel praecibus obtinerent. Quod sic hoc rex nollet adquiescere quae suadebat, ipsum maleficiis interempto, elevatis filiis eius in regno, repulsa nihilominus matrem eorum et aviam, ipsi regerent regnum. Huius enim consilii socius pronuntiat esse Sunnegysilum comitem stabuli et Gallomagnum referendarium atque Droctulfum, qui ad solatium Septiminae ad nutriendum regis parvulus fuerat datus. Denique corripuntur hi duo, Septimina videlicet et Droctulfus. Nec mora, extensi inter stipites cum vehementius caederentur, profititur Septimina, virum suum Iovium maleficiis interfecisse ob amorem Droctulfi ipsumque secum scorto miscere. De his, quae supra diximus, causis pariter confitentur et memoratus viros in hoc consilio habitus indecant...

Nu volgt de vertaling:

„Toen koningin Faileuba, de echtgenote van koning Childebert²⁵), na de geboorte van een kind dat kort daarop stierf, bedlegerig was, kreeg zij kennis van een gerucht, nl. dat enkele personen tegen haar en tegen koningin Brunhildis iets aan het ondernemen waren. Toen zij van haar ongesteldheid genezen was, verscheen zij voor de koning en vertelde aan hem en aan zijn moeder wat zij

²⁴) Over Gregorius van Tours, raadplege men hoofdzakelijk: (1) de leidende van B. Krusch tot de uitgave van de *Decem Libri Historiarum* die B. Krusch en W. Levison bezorgd hebben (MG. in-4°; *Scriptores Rerum Merovingicarum*, I², 1, 1951); (2) de notitie van W. Levison, in Wattenbach-Levison, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger*, I, Weimar, 1952. Wij veroorloven ons insgelijks te verwijzen naar onze eigen studie: *Een historicus uit de VIe eeuw. Gregorius van Tours*, Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, XXVIII, 1966.

²⁵) Childebert II, koning van Austrasië (575–596).

vernomen had. Uit haar verhaal bleek dat Septimina, de opvoedster van haar kinderen voornemens was de koning er toe aan te zetten zijn moeder weg te sturen, zijn vrouw te verlaten en er een andere te nemen: aldus zouden de samenzweerders van hem al wat zij wensten, hetzij door drukking, hetzij door afsmeking, verkrijgen. Mocht echter de koning op hun aansporingen niet ingaan, dan zouden ze hem door hekserij ter dood brengen, zijn zonen op de troon plaatsen, hun moeder en hun grootmoeder verwijderen: en zij zouden aldus over het rijk het gezag uitoefenen. Zij verklaarde dat in de samenzwering betrokken waren de stalgraaf Sunnegysilus, de „referendarius” Gallomagnus en Droctulfus, die tot steun bij de opvoeding van de kinderen van de koning aan Septimina was toegevoegd.

Hierop werden deze beiden, nl. Septimina en Droctulfus aangehouden. Zonder verwijl werden ze tussen palen uitgestrekt en krachtig gegeseld. Septimina bekende (*profititur*) dat zij haar man Jovius door hekserij had ter dood gebracht, uit liefde voor Droctulfus en dat deze met haar in concubinaat leefde.

Ook omtrent wat wij boven verteld hebben, bekenden zij allebeide (*confitentur*) en verklaarden zij dat de vermelde personen in de samenzwering betrokken waren . . .”²⁶⁾

Verder²⁷⁾ vernemen wij dat ten gevolge van hun op de pijnbank afgelegde bekentenis Septimina en Droctulfus lijfstraffen en andere zware sankties moesten ondergaan²⁸⁾. Sunnegysilus en Gallomagnus moesten voor de rechtbank van de Palts verschijnen²⁹⁾. Zij ontkenen schuldig te zijn: nochtans verloren zij hun functies en werden zij veroordeeld tot de verbanning en tot het verlies van de

²⁶⁾ Wij hebben de tekst van de uitgave Krusch-Levison vertaald. R. Buchner heeft een aanbevelenswaardige uitgave (*Gregor von Tours, Zehn Bücher Geschichte*, Berlijn, 2 d., z.d. [1955-56]) met een uitstekende duitse vertaling, bezorgd. Van de hand van R. Latouche, bezitten wij een zeer merkwaardige franse vertaling (*Grégoire de Tours, Histoire des Francs*, Parijs, 2 delen, 1963-65).

²⁷⁾ Wij bedoelen natuurlijk „verder in hetzelfde hoofdstuk, op blz. 459”.

²⁸⁾ Septimina en Droctulfus werden nog eens, nu als straf, duchtig gegeseld; zij werden gebrandmerkt en verwezen naar koninklijke domeinen, waar zij voortaan zwaar werk moesten verrichten. Aan Droctulfus werden de oren afgesneden. Of het hier straffen gold, uitgesproken door de rechtbank van de Palts, voorgezeten door de koning of willekeurige bestraffingen uitgaande van de koning alleen, weten wij niet met zekerheid, al zijn wij ertoe geneigd de eerste hypothese te aanvaarden. Septimina en Droctulfus waren wellicht vrijen van lagere rang, persoonlijk afhankelijk van de koning of zelfs lijfeigenen van de koning, die het dank zij hun functies ver gebracht hadden.

²⁹⁾ Dat een geding heeft plaats gegrepen kan niet betwijfeld worden. Aan de verdachten die in een kerk een toevluchtsoord hadden gevonden, zegt de koning *Egrediemini in iudicio*; hij belooft hun de vrijwaring van het leven *etiamsi culpabiles inveniamini*; wanneer zij de kerk verlaten hebben, *cum rege venerunt ad iudicium*, enz.

goederen die zij van de *fiscus* hielden ³⁰); hun eigen goederen werden niet verbeurd verklaard.

De foltering (of pijniging) was géén eigenlijk bewijsmiddel. Het was een zeer pijnlijke bewerking of een reeks zeer pijnlijke bewerkingen waaraan men een aangeklaagde of een verdachte onderwierp om van hem inlichtingen in te winnen over de schuldigen van een misdrijf; het was een maatregel van vooronderzoek. Het dubbel, onmiddellijk nagestreefd doel was van de gefolterde én een bekentenis van zijn eigen misdrijf én aangiften, in het bijzonder van zijn mededaders en medeplichtigen, te verkrijgen. In het door onze tekst beschreven geval, werd dit dubbel resultaat bereikt.

De meeste rechtshistorici aanvaardden dat de Germaanse rechten de foltering van het Romeinse recht hebben overgenomen. Zulks kan mogelijk zijn; het blijft echter een hypothese ³¹).

Het Frankisch recht zoals het zich in de oudste tekst van het *Pactus Legis Salicae* weerspiegelt, kende de foltering ³²). Het enige geval echter waar deze wet het gebruik ervan (*torquere*) uitdrukkelijk voorzag was dat van de wegens diefstal aangeklaagde slaaf ³³). Het aantal slagen die aan de slaaf mochten toegediend worden, werd bepaald, evenals de wijze waarop dit mocht geschieden ³⁴). Een eventuele zwaardere pijniging werd voorzien ³⁵). Gevallen waar de

³⁰) De goederen die zij van de *fiscus* hielden waren ofwel hun door de koning geschonken goederen ofwel de domeinen die de dotatie van hun ambt hadden uitgemaakt. Ten gevolge van een tussenkomst van Guntram, koning van Bourgondië, de oom van Childebert, werden Sunnegysilus en Gallomagnus weldra uit de verbanning teruggeroepen.

³¹) Richard Schroeder en Eberhard von Künzberg hebben dit op de meest besliste wijze verklaard, in hun *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, 7e uitg., Berlijn en Leipzig, 1932, blz. 399-400. K. von Amira, *Grundriss des Germanischen Rechts*, 3e uitg. Straatsburg, 1913, blz. 277 dacht dat de Germaanse volkeren in een zeer oude periode van hun rechtsontwikkeling, de foltering hadden gekend.

³²) *Pactus Legis Salicae* (zie boven n. 14), XL, 1-12, blz. 145-154. Zie ook boven, blz. 7 en n. 17.

³³) E. Mayer-Homburg, *Die fränkischen Volksrechte im Mittelalter*, Weimar, 1912, blz. 79-80 en F. Beyerle, *op. cit.*, blz. 358, n. 10, geloven dat deze regeling ook op andere zware misdrijven toepasselijk was; de diefstal zou hier slechts het „id quod plerumque fit” vertegenwoordigen. Wij zouden er toe geneigd zijn deze zienswijze te aanvaarden; aangezien nochtans de bronnen zich in deze zin niet duidelijk uitspreken, kunnen wij hier slechts van een mogelijkheid, ten hoogste — en dan nog! — van een waarschijnlijkheid gewag maken. De termen die op andere misdaden zouden kunnen toepasselijk zijn (c. 3: *maior culpa*; c. 5: *maiore crimine*; c. 6: *in quolibet crimine*), zijn het zeker ook op de diefstal; de termen die het slechts over de diefstal hebben, zijn uiterst talrijk en zijn in elk artikel aanwezig.

³⁴) C. 1 (120), 3 (120), 6 (de roeden die daartoe gebruikt werden, moesten zo dik zijn als een kleine vinger en de gefolterde moest op een bank uitgestrekt worden: *super scamnum tensus*).

³⁵) C. 4 (de slaaf die tijdens de foltering niet bekend heeft mag door de klager, die zelf moet folteren, aan een zwaardere pijniging onderworpen worden (*suppliciiis maioribus*); aangezien de slaaf misschien nog in leven,

afkoop van de foltering toegelaten werd, zijn ook voorzien geworden ³⁶). De bestraffing van de door de foltering in het licht geraakte misdrijven werd geregeld ³⁷). Maatregelen zijn getroffen geworden om de zekerheid te verkrijgen dat de te folteren slaaf zou verschijnen ³⁸).

De beschikkingen van het *Pactus Legis Salicae* die de slaven betroffen zijn op de lijfeigenen van toepassing geweest.

Verschillende niet Frankische, Germaanse rechten, die in het *Regnum Francorum* het persoonlijk recht van een groep onderdanen van de koning waren, hebben insgelijks de foltering gekend.

Zoals het Frankisch recht voorzag het Beiers recht, slechts de aanwending ervan (*tormenta*) op slaven ³⁹).

In sommige andere rechten werd integendeel voorzien dat halfvrijen van hogere rang of zelfs vrijen in bepaalde omstandigheden aan de foltering onderworpen zouden worden. Aldus kon krachtens de *Lex Burgundionum* (tussen 480 en 501), niet slechts de *servus*, maar ook de *colonus* (soms *originarius* genoemd) gepijnigd worden, mits het vervullen van enkele voorwaarden om de rechten van de heer van de gepijnigde te waarborgen ⁴⁰). Het oudste monument van het neergeschreven Alamaans recht, het zgn. *Pactus Legis Alamannorum* (tussen 613 en 623) voorzag dat de vrije vrouw die aangeklaagd werd wegens hekserij of vergiftiging, mocht gefolterd worden ⁴¹). Zulks bleef echter een zeer uitzonderlijke beschikking;

---

maar zeker in slechte staat zal zijn, moet aan de meester van de slaaf een pand gegeven worden, als waarborg voor de waarde van de slaaf waarop hij recht heeft indien deze sterft of niet meer kan werken).

³⁶) C. 2 (=bekentenis vóór de foltering: 120 d.+de waarde van het gestolen voorwerp, betaalbaar door de meester); C. 4 (bekentenis tijdens de foltering: 240 d.+de waarde van het gestolen voorwerp, betaalbaar door de meester). Zie boven, blz. 7 en n. 17.

³⁷) C. 4 (ontmanning of afkoop tegen hogere prijs; zie n. 17). C. 5: zwaar misdrijf en bekentenis tijdens de foltering, doodstraf. C. 11 (gevallen voorzien in C. 4, voor een slavine; 240 slagen of 240 d. indien de meester bereid is dit te betalen).

³⁸) C. 7-10.

³⁹) *Lex Baiuvariorum* (zie boven n. 20), IX, 20, blz. 382-383. Deze aanwending wordt niet tot zekere misdrijven beperkt. Het artikel voorziet de schadeloosstelling die aan de meester van een onschuldig gepijnigde slaaf te betalen is: één *servus* of *mancipium* indien de aangeklaagde de pijniging doorgestaan heeft, twee *servi* of *mancipia* indien hij in *tormenta mortuus fuerit*. Deze beschikkingen werden wellicht uit het oudste monument van de Visigotische wetgeving, de *Codex Eurici* (tussen 466 en 485 ontstaan), overgenomen; zie *Leges Visigothorum* (boven n. 19), blz. 31.

⁴⁰) *Lex Burgundionum*, VII en LXXVII, 1 en 2, uitg. L. R. von Salis, MG. in-4°, *Leges Nationum Germanicarum*, II, 1, blz. 48 en 101-102. Voor-schriften van algemene aard.

⁴¹) XIV, 1 tot 5; in de 2e uitg., omwerkt door K. A. Eckhardt, van de *Leges Alamannorum* uitg. door K. Lehmann, MG. in-4°, *Leges Nationum Germanicarum*, V, 1, blz. 24.

wie er gebruik van maakte stelde zich aan zekere gevaren bloot ⁴²).

Er is slechts één Germaanse wetgeving die een ruime en systematische aanwending van de foltering voorzag: dat was de Visigotische ⁴³). De slaven werden er normaliter aan onderworpen ⁴⁴); maatregelen werden nochtans getroffen tot bescherming van de belangen van de meester waarvan de onschuldige slaaf ten gevolge van de foltering was overleden ⁴⁵). De gevallen waar men een vrij man mocht pijnigen werden op beperkende wijze opgesomd ⁴⁶).

Dat in de trouwens weinig talrijke gevallen voorzien door de geldende Romeinse wetten, de foltering kon toegepast worden, niet slechts op *servi*, maar ook op vrije lieden die volgens het Romeins recht leefden, schijnt ons geen twijfel te lijden. Zulks blijkt o.m. uit teksten van de wetgeving en op zijn minst uit een tekst van de praktijk ⁴⁷).

Wanneer krachtens het Frankisch recht tot de foltering van een

⁴²) Nl. aan de verplichte betaling van een aanzienlijke *compositio* indien met gebruik van klassieke bewijsmiddelen (reinigingseed met eedhelpers of gerechtelijk tweegevecht) bewezen werd dat de aangeklaagde vrije vrouw onschuldig was: 80 *solidi* wanneer de klager de vrouw eerst op een (nog niet volledig brandende?) brandstapel (*clita*) gelegd had; 40 *solidi* wanneer hij haar gefolterd had (*prisa et temptata fuerit*) zonder haar op de brandstapel te leggen.

⁴³) Zie hierover: A. von Halban, *Das römische Recht in den germanischen Volksstaaten*, I, Breslau, 1899, blz. 226; F. Beyerle, *op. cit.*, blz. 365–368.

⁴⁴) De getuigenis van de slaven, afgezien van de slaven van de koning, had slechts waarde wanneer zij tijdens de foltering werd afgelegd, *LV. II*, 4, 4, blz. 97. Zie daarenboven: *III*, 4, 10 en 11, blz. 151; *V*, 4, 14, blz. 222–223; *VI*, 1, 3, blz. 251–252; *VI*, 1, 5, blz. 252–254; *VII*, 6, 1, blz. 309–310.

⁴⁵) *L V. VI*, 1, 4, blz. 251–252.

⁴⁶) *L V. VI*, 1, 2, blz. 247–250: processen aangaande hetzij een samenzwering tegen het koninklijk gezag, het volk of het land, hetzij een geval van doding of van overspel; plus, wat de vrije lieden van lagere rang betreft, processen wegens diefstal van ten minste 300 *solidi* (later: 500). Sancties werden voorzien tegen wie een onschuldige heeft aangeklaagd, die gefolterd geworden is. Zie daarenboven: *VI*, 1, 3, blz. 250–251; *VII*, 1, 5, blz. 288.

⁴⁷) De voornaamste teksten zijn: (1) *Lex Romana Visigothorum*, Pauli Sententiae, I, 12, 5, uitg. G. Haenel, Leipzig, 1849, blz. 348; plus de „interpretatio” in de *Lex Romana Curiensis*, XXIII, 15, 2, 2e uitgave bezorgd door E. Meyer-Marthaler, Aarau, 1966, blz. 469. (2) *Lex Rom. Vis.*, Codex Theodosianus, IX, 1, 8 en „interpr.”, blz. 172; plus de „interpretatio” in de *Lex Rom. Cur.* IX, 1, 4, blz. 259 en 261. Nuttig commentaar van M. Conrat, *Breviarium Alaricianum*, Leipzig, 1903, blz. 606 en 621–622 en van E. Meyer-Marthaler, *Das Prozessrecht der Lex Romana Curiensis*, Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 3, 1953, blz. 44–46. – Tekst van de praktijk: De *Formulae Andecavenses*, ontstaan op het einde van de VIe eeuw of in het begin van de VIIe, in een streek met gemengde bevolking steunden én op het Romeins recht én op het Frankisch recht. Zij bevatten een formule nr. 3 (Zeumer, *Formulae*, blz. 6) waarin een vrij man verklaart aangeklaagd geworden te zijn wegens diefstal, gefolterd geworden te zijn (*unde ego in turmentas fui*) en bekend te hebben. Het was waarschijnlijk een „Romein”.

servus werd overgegaan, was het de klager die haar moest uitvoeren⁴⁸⁾.

De verschillende teksten die ik tot nog toe hier in verband met het gebruik van de foltering in het Frankisch Rijk geraadpleegd heb zijn haast uitsluitend monumenten van de wetgeving. De bronnen van de praktijk leverden inderdaad zeer weinig op. De verhalende bronnen kunnen ons echter over het onderwerp voorlichten. Jammer genoeg stellen zij ons nooit in aanwezigheid van het verloop van gedingen voor de gewone rechtbank, voor de *mallus*; in de gevallen waarover zij het hebben, zijn het de koning en de rechtbank van de Palts die het recht toepassen. Er blijft dus een aanzienlijke leemte in onze documentatie bestaan; laat ons nochtans blij zijn van wat wij bezitten gebruik te kunnen maken.

Onder bedoelde teksten blijven wij een ogenblik stil bij het verhaal dat het uitgangspunt van ons onderzoek geweest is. Dit verhaal gaat op merkwaardige wijze akkoord met de voorschriften van het *Pactus Legis Salicae*. Deze laat inderdaad de foltering toe van *servi*, niet van vrije lieden. Welnu Gregorius van Tours vertelt ons dat Septimina en Droctulfus, de opvoedster en de adjunct opvoeder van de kinderen van de koning van Austrasië gefolterd zijn geworden: functies als de hunne, hoe belangrijk ook, werden bij gelegenheid aan mensen van lagere stand toevertrouwd; het kunnen *servi* geweest zijn⁴⁹⁾. Integendeel werden de stalgraaf Sunnegysilus en de referendarius Gallomagnus, die zeker vrije lieden waren en waarvan eerstgenaamde wellicht een Frank was, in rechte vervolgd en veroordeeld, maar buiten elke foltering⁵⁰⁾.

De gelijktijdige verhalende bronnen zijn echter niet steeds zo duidelijk als deze. Zij bevatten vaak passussen waaruit blijkt dat in de VIe en in de VIIe eeuw, vrije lieden op bevel van de koning of zelfs van de koningin, gepijnigd zijn geworden met het doel bekentenissen of aangiften af te dwingen. Er wordt in verband met deze folteringen en met de eventueel daarop volgende zware bestraffingen niet eens steeds gewag gemaakt van een geding voor een rechtbank⁵¹⁾. Wellicht werd in zekere gevallen dat geding

⁴⁸⁾ *PLS*, XL, c. 4 en 6, blz. 146-149.

⁴⁹⁾ Zie boven, n. 28.

⁵⁰⁾ Gregorius van Tours, *Hist.* IX, 38. Zie boven, blz. 9-11; vgl. met *PLS*, XL, 1-12 en ons commentaar, boven blz. 10-11 en n. 32-38.

⁵¹⁾ Gregorius v. Tours, *Hist.*, VI, 35, blz. 305, a° 584: vrouwen te Parijs, verdacht van hekserij; bevel van Fredegundis, koningin van Neustrië. - VII, 32, blz. 352-353, a° 585; de gezanten van de usurpator Gondevald; bevel van Guntram, koning van Bourgondië. - VIII, 44, blz. 410, a° 587; een man die er van verdacht werd koning Guntram te willen vermoorden; bevel van dezelfde, die toen ook over Neustrië het gezag uitoefende. - X, 18, blz. 509, a° 590: een andere man die er van verdacht werd, Childebert II, koning van Austrasië te willen vermoorden; bevel uitgaande van deze zelfde vorst. - Eerste „continuatio” op de *Chronica* van Pseudo-Fredegarius,

eenvoudig door de auteur niet vermeld, al was het doorgegaan. Misschien is er echter in andere gevallen géén geding geweest en waren én het bevel tot foltering én het bevel tot toepassing van een straf uitingen van het willekeurig en onbeperkt gezag van de Merovingische koning. Andere teksten laten ons integendeel toe te geloven of voor zeer waarschijnlijk te houden dat er wel een geding voor de rechtbank van de Palts geweest is; of de foltering in het raam van dit geding, in uitvoering van een bevel van de koning of van een vonnis alvorens recht te doen van de rechtbank, is doorgegaan weten wij niet met zekerheid⁵²⁾. In de praktijk was er trouwens géén groot verschil tussen beide: in de rechtbank van de Palts was het steeds de wil van de koning die de doorslag gaf.

Wij moeten ons echter een vraag stellen. Hoe is het uit te leggen dat in uitvoering van een bevel van de koning of van een vonnis alvorens recht te doen van de rechtbank van de Palts, een vrije Frank gefolterd werd, wanneer het Frankisch recht zulks niet voorzag? Wij geloven dat slechts één geldig antwoord op deze vraag kan gegeven worden: de Merovingische koning en de rechtbank van de Palts oordeelden dat de geschreven „nationale” rechten hun rechtspraak niet beperkten.

Overigens zal met de verzwakking van het koninklijk gezag ca. de jaren 650 en v. deze toestand veranderen: een van de teksten waarvan wij gebruik gemaakt hebben, brengt de verontwaardiging aan de dag, die een dergelijk optreden van de koning *contra legem* bij de leden van de Frankische aristocratie tijdens de tweede helft van de VIIe eeuw verwekte⁵³⁾. Uiteindelijk heeft hem dat het leven gekost.

C. 2 (95), uitg. B. Krusch, MG. in-4°, SRM II, blz. 169, of uitg. J. M. Wallace-Hadrill, London, 1960, blz. 81; a^{is} 673-675; een Frank uit een illuster geslacht; bevel van koning Childerik II, toen hoofd van het ganse rijk.

⁵²⁾ In de volgende teksten is er wel zeker een geding geweest. De foltering werd waarschijnlijk toegepast in uitvoering van een vonnis. Gregorius van Tours, *Hist.* V, 49, blz. 260-262, a° 580: een *faber lignarius* en een *clericus*, ten gevolge van een samenzwering tegen koningin Fredegundis; wellicht vonnis van de rechtbank van de Palts van Chilperik I, koning van Neustrië. - VI, 35, blz. 306, a° 584: de *praefectus* Mummolus, verdacht van een poging tot vergiftiging van een kind van Chilperik en Fredegundis; waarschijnlijk vonnis van de rechtbank van de Palts van Chilperik. - X, 19, blz. 510, a° ca. 590: de gewezen stalgraaf Sunnegysilus (zie boven, blz. 10-11 en 14), verdacht van poging tot moord en van andere misdaden; wellicht vonnis van de rechtbank van de Palts van Childebert II. - X, 21, blz. 513-514, a° 590: twee zonen van een gewezen graaf van Saintes aangeklaagd wegens roverij en gefolterd; wellicht vonnis van de rechtbank van de Palts van Childebert II.

⁵³⁾ De tekst vermeld n. 51 in fine: . . . *uno Franco nobile nomine Bodilone ad stipidem tensum cedere contra legem praecepit. Videntes hoc Franci in ira magna commoti, Ingobertus videlicet et Amalbertus vel reliqui maiores natu Francorum sedicionem contra ipsum Childericum concitaverunt.* Korte tijd later werd de koning vermoord.

Wij moeten hier ook, zeer in het kort, het feit vermelden dat degenen die bij een betrapting op heterdaad vervolgd en gearresteerd werden, soms aan de foltering onderworpen zijn geworden. Wij weten het door verhalen uit de late VIe, de VIIe, de vroege VIIIe eeuw, die de gang van deze bijzondere procedure beschrijven: de bedoeling van het folteren was wellicht over andere misdrijven iets te vernemen en aangiften van mededaders of medeplichtigen op te vangen: een bekentenis was hier overbodig. De „Friedlosigkeit” van de op heterdaad betrapte, deed wellicht de wettelijke beperkingen van het gebruik der foltering te niet. Ik veroorloof me te verwijzen naar de studie, die ik aan dit onderwerp heb besteed ⁵⁴).

Alle teksten die ik tot nog toe in mijn onderzoek betrokken heb, dagtekenen uit de Merovingische tijd. Wij hoeven ons nu echter af te vragen of de foltering tijdens de Karolingische periode, m.a.w. grosso modo tijdens de VIIIe en de IXe eeuw, is blijven voortbestaan.

Er zijn zeer weinig teksten. Nochtans zijn er argumenten „pro”, nl. het feit dat de beschikkingen aangaande de foltering van de *servus* in de Karolingische teksten van het *Pactus Legis Salicae* en o.m. in de *Karolina* van 802-803 te vinden zijn ⁵⁵). Men weet anderzijds dat de *Lex Visigothorum* met haar uitvoerige beschikkingen over de foltering, tijdens de IXe eeuw voor een aanzienlijk deel van de bevolking van Septimanië, als nationale wet van kracht is geweest. Men moet echter met het feit rekening houden dat in zekere monumenten van de wetgeving soms beschikkingen aangeetroffen kunnen worden die in onbruik geraakt zijn. Het argument is dus verre van beslissend.

Zwaarder wegen als argumenten „pro”, twee teksten uit de tijd van Lodewijk de Vrome. Eerst een artikel uit *capitula legibus addenda* van 818/819, dat op alle inwoners van gans het Rijk, welk hun nationaal recht mocht zijn, van toepassing was: men voorzag het geval van een wegens een bijzonder zware diefstal aangeklaagde slaaf, die daarom *ad subplicium tradi debeat*, d.i. o.i. „aan de foltering moest worden onderworpen” ⁵⁶).

⁵⁴) Geciteerd boven, n. 3.

⁵⁵) *Karolina*-tekst: titel XLII, De servo qui de furtu fuerit interpellatus, 1-15, blz. 145-153, kolom K (zie boven, n. 14).

⁵⁶) *Capitula legibus addenda*, C. 15, Boretius, I, nr. 139. Na beschikkingen die verband houden met vrije lieden, die wegens diefstal aangeklaagd werden, komen beschikkingen voor over diefstallen waarvan de daders *servi* zouden geweest zijn: er wordt voorzien dat in bepaalde omstandigheden deze aan de foltering onderworpen moeten worden (... *nisi tale furtum perpetratum habeat, propter quod ad subplicium tradi debeat*); de vergelijking met titel 40, c. 4, 6 en 7 van het *P.L.S.* (zie boven n. 14 en 32) laat niet toe een andere betekenis dan foltering voor *subplicium* te aanvaarden.

Men mag ook een diploma van dezelfde keizer in overweging nemen, dat onder de vorm van formule tot ons is gekomen, bewaard in een formulierboek ten behoeve van de keizerlijke kanselier en van zijn personeel: de *Formulae Imperiales*. Dit diploma verleende bijzondere bescherming van de keizer aan bevoorrechte Joodse kooplui. Onder de opgesomde voorrechten treft men de vrijstelling aan van godsgerechten, als waren het gloeiend ijzer, het kokend water en ook van het *flagellum*, d.i. de foltering door slagen⁵⁷). Het feit dat dit *flagellum* vermeld werd nevens twee godsgerechten die nog in gebruik waren, is van aard te doen geloven dat het ook nog niet in onbruik was geraakt.

In elk geval schijnt de foltering ten tijde van de Karolingen minder in gebruik geweest te zijn dan voorheen. Dit strekt degenen die toen op het rechtswezen een aktie konden uitoefenen zeer tot eer⁵⁸).

---

⁵⁷) *Formulae Imperiales*, nr. 30, Zeumer, *Formulae*, blz. 310: *et nullatenus volumus ut praedictos Judeos ad nullum iudicium examinandum, id est nec ad ignem nec ad aquam calidam seu etiam ad flagellum . . .* Er kan in dit verband slechts van foltering sprake zijn, ondanks de tegenovergestelde mening van B. Blumenkranz in zijn trouwens zeer geleerd werk: *Juijs et Chrétiens dans le monde occidental, 430-1096*, Parijs en Den Haag, 1960, blz. 359, n. 310.

⁵⁸) Met een paar opmerkingen, die na mijn lezing door leden van de Akademie gemaakt werden, mocht ik rekening houden; ik ben hun hiervoor zeer erkentelijk. Professor Dr. R. van Caenegem (Gent) was zo vriendelijk enkele verwijzingen voor mij te willen nazien; ik moge hem voor zijn hulp mijn oprechte dank betuigen.

